

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ'NİN DEVLET-AZINLIK İLİŞKİLERİNE BAKIŞI

TUZLA ERMENİ ÇOCUK KAMPI BİR EL KOYMA ÖYKÜSÜ (Türkçe, İngilizce, Ermenice), İHD İnsan Hakları için Basın Yayın Organizasyon İktisadi İşletmesi, Ankara 2000, 64 sh., Önsöz: Orhan Pamuk

Türkiye’de yaşayan azınlık cemaatlerine ait vakıfların Vakıflar Genel Müdürlüğü’yle olan ihtilâfları basını biraz takip eden herhangi bir kişi için artık bilinen bir konudur. Bu da basının önde gelen köşe yazarları ile 1996 yılından bu yana yayımlanmakta olan Ermeni cemaatine ait *Agos* gazetesinin kamuoyunu bu konuda duyarlı kılmak için harcadıkları yoğun çaba sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak tüm gayretlere rağmen Vakıflar Kanunu’nda ilgili değişikliğin yapılmamış olması nedeniyle sorun henüz bir çözüme kavuşmuş değildir.

Tuzla Ermeni Çocuk Kampı Bir El Koyma Öyküsü kitabı İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi Irkçılık ve Ayrımcılığa Karşı Komisyon’un (bundan böyle İHD diye anılacaktır) İnsan Hakları Haftası vesilesiyle 10-17 Aralık 2000 tarihlerinde hazırlamış olduğu bir Ermeni cemaati vakfına ait bir taşınmazın böyle bir ihtilâf sonunda elinden çıkmış olmasını anlatan serginin kitabıdır. Bu sergi ve kitap aynı zamanda kamuoyunu azınlık vakıfları meselesine duyarlı kılmak için yapılmış olan mütevazî ancak önemli ve takdir edilecek girişimdir. Bu yazıda, kitabın içeriğinden ziyade, azınlıklar tarihine bir genel bakış özelliğini taşıyan İHD imzalı “sunuş” metnindeki (sh. 7-12) söylem tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Cumhuriyet döneminde azınlıkların siyasi iktidar ve kamuoyunu oluşturan basınla olan ilişkilerini derinlemesine incelemiş çalışmaların varlığından söz etmek henüz mümkün değildir, zira Cumhuriyet dönemi Türk devlet arşivlerinden henüz faydalanıl(a)mamıştır. Bu alanda yayımlanmış ciddi çalışmalar da bir elin parmakları kadardır.

Hal böyle iken 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren azınlıklar konusuna duyarlılık gösteren az sayıda gazeteci, köşe yazarı, İstanbul'da yerleşik azınlıkların oylarına talip olan ÖDP ve İHD çok bilgili, kararlı ve inançlı bir üslûpla, Tek Parti - Çok Partili demokrasi dönemi ayrımını yapmaksızın, azınlıkların Cumhuriyet dönemi altında yaşamış oldukları “zulmü” anlatmaya başlamıştır. Bu anlatıda Tek Parti dönemi içinde geçerli olan ve Ayhan Aktar'ın tanımıyla “sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilen tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticaretten devlet personel rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskan edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koyması”nı amaçlayan (Ayhan Aktar, “Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ‘Türkleştirme’ Politikaları”, *Tarih ve Toplum*, Aralık 1996, Sayı 156, s. 4-18) azınlıkları Türkleştirme politikasının (bu politika azınlıkların, telkin ve baskılar sonucunda kerhen de olsa, Türkleşme yolundaki gayretleri şeklinde de ifade edilebilir) 1946 yılından itibaren başlayan yeni dönemde de aynı otoriter biçimde sürdürüldüğü savunulmuştur.

İHD imzalı “sunuş” yazısı bu tür bir anlatımın tipik bir örneğidir. Bu “sunuş”a göre Tek Parti dönemi için geçerli olan Türkleştirme politikası sadece o dönemle sınırlı olmayıp günümüze kadar uzanmaktadır ve sanki amacı “Türkiye’de yaşayan azınlıkların varlıklarına zaman içinde son verme”dir (sh. 8). “Sunuş” a göre aslında bu politika geçmişin izinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çizgisinde devam eden ve sonuçta 1915 Ermeni Tehciri'nin bir devamı sayılabilen azınlıkların Türkiye'yi baskı sonucunda terk etmelerine yol açacak planlı bir politikanın devamıdır: “Türkiye'yi azınlıklardan acımasızca temizleme siyasetinin arkasında İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikası var. Bu siyaset ‘genç’ Cumhuriyet tarafından da devralındı.” (sh. 8). “Sunuş”a göre bu sürecin kilometre taşları şu olaylardır: “1934 Trakya olayları, (...) 1941 '20 kur'a ihtiyatları' olayı, ekonomik hayatın Türkleştirilmesini amaçlayan 1942 Varlık Vergisi, bir pogrom niteliğindeki 1955 6-7 Eylül olayları, 1964 yılında 12 bin Rumun anayurtlarından kovulması hep aynı politikanın hayata geçirilmesinden ibarettir”. (sh. 9).

Bu beş önemli olaydan 1934 Trakya olayları ile 1942 yılında kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu'nun gayrimüslimlere karşı haksız ve ayrımcı bir şekilde uygulanmasının temelinde iktisadi hayatı Türkleştirme politikasının yattığı kuşkusuzdur. 1941 yılında cereyan etmiş ve tarihe “Yirmi kur'a ihtiyatlar” adı altında mal olmuş olan olay ise, İHD'nin iddia ettiğinin aksine, Türkleştirme politikası ile hiç ilgili değildir. Bu olay Nazilerin Türkiye'yi işgal etmeleri tehlikesi karşısında tarihsel nedenlerle azınlıklara güvenmeyen siyasi iktidarın Türkiye'nin savaşa girmesi ve Naziler tarafından işgal edilmesi halinde azınlıkların (gene tarihsel nedenlerle özellikle Ermenilerin) muhtemel beşinci kol faaliyetlerine engel olmak için onları enterne etmesidir. Bu da devletin ve halkın azınlıklara karşı duyduğu güvensizliğin somut bir ifadesidir.

Çok partili demokrasiye geçilmiş, Türkiye'nin içine kapalı bir devlet olmaktan çıkıp BM'e üye olmuş ve en nihayet uluslararası konjonktürün de tamamen değişmiş olmasına rağmen “sunuş” metninde 6-7 Eylül 1955 ve Yunan uyruklu kişilerin 1964 yılında sınır dışı edilmeleri olaylarının Tek Parti döneminde geçerli olan Türkleştirme politikasının birer ileri merhalesi olarak takdim edilmelerini ihtiyatla değerlendirmek gerekir. Her iki hâdise uluslararası konjonktürün etkisi altında cereyan etmiş, hem azınlıkların uluslararası ihtilâflarda nasıl kolay bir şekilde günah keçisi haline dönüştüklerinin, hem de, 6-7 Eylül 1955 olayları örneğinde olduğu gibi, bunu fırsat bilen resmî mercilerin, müslüman ve gayrimüslim yurttaşlar arasında gelir farklılığının egemen olmaya devam ettiği bir toplumda, yaptıkları kışkırtmalar sonucunda gayrimüslimlerin iktisadi önemini azaltmaya yönelik bir toplumsal histeriyi nasıl yaratmış olduklarının ibret verici örnekleridir. 6-7 Eylül 1955 olaylarının içinde DP'nin “Her mahalleye bir milyoner” sloganıyla sürdürülen iktisadi politika sonunda ortaya çıkan gelir farklılığının milliyetçi gençlik ve lumpen kesim nezdinde yaratmış olduğu ve hınca dönüştürülen kıskançlık, resmî çevrelerin Yunanistan'a gözdağı vermek için kontrol altında tutabilecekleri varsayımıyla tahrik ettikleri milliyetçi gençliğin başlattığı yağma hareketinin kısa sürede kontrolden çıkıp istenmeyen boyutlara ulaşması gibi çok muhtelif unsurlar yatmaktadır. Henüz bu olay hakkında konuyu etraflıca inceleyen bir çalışmanın yapılmadığı, Yunanistan'da yapılmış olan çalışmaların Türkçeye çevrilmediği, devlet arşivlerine ulaşılmadığı bir ortamda 6-7 Eylül 1955

meselesini Türkleştirme politikasının bir diğer merhalesi olarak sunmak şu safhada erkendir. Dahası bu emsalsiz yağma, hane ve kişilere tecavüz olayını “bir pogrom niteliğindeki 1955 6-7 Eylül olayları” olarak tarif etmek de yanlıştır. Yanlıştır zira “pogrom” kelimesi etimolojik anlamda Çarlık Rusya’sında askerlerin Rus Yahudilerinin yaşadıkları köyleri basıp onları kılıçtan geçirmeleri, yani soykırıma tâbi tutmalarını tanımlar. Oysaki olaylarda bazı Rum asıllı yurttaşlar hayatlarını kaybetmişlerse de 6-7 Eylül 1955 hâdisesi bir soykırım değildir. 6-7 Eylül 1955 olayları için bir benzetmede bulunmak gerekirse Nazilerin 9-10 Kasım 1938 geceleri Avusturya ve Almanya’da yaşayan Yahudilerin evlerine, işyerlerine ve sinagoglarına karşı girişmiş oldukları ve tarihe Kristallnacht (Kırık camlar gecesi) olarak mal olmuş olan yağma olayları emsal gösterilebilir.

1964 yılında sınırdışı edilen Yunan uyruklu kişilerden “sunuş” metninde “1964 yılında 12 bin Rumun anayurtlarından kovulması, hep aynı politikanın hayata geçirilmesinden ibarettir” şeklinde söz etmek de yanlıştır (s. 9). 1964 yılında sınırdışı edilenler, yerleşik yaygın kanaatin aksine, sadece Rumlar olmayıp aralarında az sayıda Yahudilerin de bulunduğu Türkiye’de yerleşik Yunan uyruklu kişilerdi. Yabancı uyruklu olup Cumhuriyet’in ilânından sonra kendilerine Türk uyruğuna geçme fırsatı tanınmış olmasına rağmen bunu reddetmiş olan bu kişiler bu seçimlerinden dolayı da askere gitme, yirmi kur’a ihtiyatlarla birlikte tekrar silah altına alınma gibi, Türk uyruklu soydaş ve dindaşlarının kaderlerinde yer alan talihsiz olayları paylaşmamışlardır. Türkiye’de yerleşik yabancı uyruklu bu kişiler Türkiye’yi duygusal, tarihsel ve pragmatik nedenlerden ötürü “vatan” olarak kabul etmiş olabilirler ancak onlar için Türkiye’nin, hukuki anlamda, hiçbir zaman anavatan olmadığını unutmamak gerekir.

77 yıllık Cumhuriyet dönemi Devlet-azınlıklar ilişkilerini iki kitap sayfalık bir “sunuş”la özetlemek gibi imkânsız bir işe girişmiş olan İHD sonuçta kaçınılmaz bir şekilde bir şemalaştırma hatasına düşmüştür: “Melek azınlıklar – Zalim Devlet”. Aynen ya kimi azınlık cemaati tarihçileri veya muhafazakâr görüşlü Türk ve yabancı tarihçiler tarafından kaleme alınmış ve “resmî tarih” kavramı altında eleştirilen “Melek azınlıklar – Melek Devlet”, ya da kimi

milliyetçi çevreler tarafından benimsenmiş olunan “Hain azınlıklar – Melek Devlet” şemalaştırmalarında olduğu gibi.

Böylece “Resmî tarih” e karşı çıkan İHD kullanmış olduğu üslûp ve söylemle ister istemez, yeni bir “alternatif tarih” kurgulamış bulunmaktadır. Ancak bunu yaparken ölçüyü kaçırmış ve bu “alternatif tarih” de resmî çevrelerin veya resmî çevrelere yakın araştırmacıların vaz ettikleri “toz pembe tarih”e tezat teşkil edercesine “kapkara tarih” olup çıkmıştır. Birbirlerine tezat teşkil eden bu iki tarih anlatımının buluştukları ortak nokta ise her ikisinin de değişik amaçlar uğruna malzeme olarak kullanıldıklarından siyah ile beyaz arasında mevcut olan nüansları dikkate almamasıdır.

Türkiye Yahudi cemaati liderlerinin kurmuş oldukları 500. Yıl Vakfı örneğinde olduğu gibi “toz pembe” tarih versiyonunu vaz eden, uluslararası lobilerle eklemlenmiş ve uyumlu bir şekilde çalışan araştırmacı ve tarihçiler Türkiye’ye karşı uluslararası forumlarda yöneltilen eleştirilere karşı koymak için milliyetçi bir savunma refleksiyle tarihsel gerçekler arasından sadece kendi görüşlerini destekleyenleri seçip bunları ardı ardına kurgular ve böylece iyimser bir tarih anlatımını benimserler.

Otoriter bir siyasi iktidara karşı eleştirel bir tavır almış olan bazı gazeteciler, araştırmacılar, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları kişisel veya tarihsel, haklı veya haksız herhangi bir nedenden ötürü devlete karşı kırgınlık, küskünlük veya öfke duyguları içinde olan kesimlerin görüşlerini savunan etnik lobilere mensup kişilerin başarılı çalışmalarından kolayca etkilenecek onların nüfuz alanına girer ve “toz pembe” tarih anlatımını benimsemiş tarihçilere benzer bir şekilde davranırlar. Bu kişiler veya kuruluşlar çok değişik zamanlarda ve koşullarda meydana gelmiş olan acı olayları ard arda sıralayıp azınlıkları tasfiye etmeye kararlı bir siyasi iradenin 1915 Ermeni Tehciri’nden beri daima var olduğunu iddia eden karamsar bir tarih anlatımını savunurlar. Böylece haklı olarak sürekli “resmî tarih” in resmîyetinden, yani seçiciliğinden, şikâyet etmekte olan bu kesim ironik bir şekilde, gerçeklerden uzak ara renklerin ve nüansların olmadığı başka bir yapay seçici tarih anlatımı

kurgulamakta ve yöntem açısından “resmî tarih” anlatımını savunanlarla birlikte aynı safta buluşmaktadır.

Azınlıkların Cumhuriyet dönemindeki yaşamlarının pek iç açıcı olmadığı, kimi zaman ise içler acısı olduğu kuşkusuzdur. Sivil toplum kuruluşlarının çok güç şartlar altında hak ihlâllerine karşı göstermekte oldukları duyarlılık da takdire şayandır. Ayrıca azınlık cemaatlerine ait vakıfların karşı karşıya kalmış oldukları sorunları çarpıcı bir şekilde dile getiren ve mütevazî imkânlarla yapılmış olan bu öncü ve özenli yayından dolayı İHD İstanbul Şubesi İrkçılık ve Ayrımcılığa karşı Komisyon’u kutlamak da gerekir. Ancak bir sivil toplum savaşçısı olmakla tarihi yorumlamak bambaşka şeylerdir, üslûp ve yöntem açısından da birbirleriyle hiç uyuşmayan iki faaliyet sahasıdır. Bu nedenle bir sivil toplum kuruluşunun tarihi yorumlamaya koyulduğu zaman, belki çok güç olmasına rağmen, sivil toplum eylemcisi olarak ortaya koyduğu duygusallık ve öfkeden arınıp, tarihi soğukkanlı, mesafeli, nesnel ve ölçülü bir tavırla yorumlamalıdır, aksi takdirde İHD’nin bu yayınında olduğu gibi kaş yapayım derken göz çıkarmak durumuna düşme ihtimali çok güçlüdür.

Bu yazının taslağını okuma zahmetine katlanan ve eleştirileriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Ayhan Aktar, Doç. Dr. Cemil Koçak ve Denis Ojalvo’ya candan teşekkür ederim.